

Izjava STEVANA DEDIĆA
rođenog 1. VI 1905. u
Križevcima, Svinč, SRH
okupacije o preboju logora
na Vrhovci Arst 12. IX 42.g.

Obratio Sebića Branko
spoljni narednik Narodnog
muzeja u Ziju i
Krstić Vlastimir, ste-
nodaktilograf

IZJAVA STEVANA DEDIĆA

Uhapšen sam 19. III 1942. godine, kad sam bio po
prekojevanju druga Šaneta, komesara Rudarske čete. Sukli sa sam
pri nastavljanju prvo ovdje, u Boljevou, pa onda i u zatvoru Ka-
štel. Kada su pali borci govoreći oboje rudarske čete.

Za Ziju sam otetov u drugom transportu 22. XII 1941.
godine, kamionom iz Pretenika, a zatim vozom.

U Ziju sam stigao uveče, oko 6 časova, odmah sam
otveden u Štab NOB-a u ZAVANJA, odakle smo ubrzo sprovedeni u
njegov logor kod Čele Kule, koji je bio u jednoj baraci izveće
Političke vojne škole. U logoru smo našao ranije sprovedene
drugove BRANU ČURČIĆA, DUŠKA TOMOVIĆA, BOGOLJUBA VOJKOVIĆA,
MILUTINA AČU BIAČIĆA, MILUŠA LUKIĆA, BRANKA BRANOVIĆA i druge,
koji su još bili okovani, jer su ključevi doneti sa nama. Po-
stalo nekoliko dana, koliko se podao sedao, dočao je i drugi
transport (29. III). Oko 2. IV došla je grupa od Goranog Milo-
seveca u kojoj je bio SRKETA VOJKOVIĆ, student Beogradskog, koji
je ukoro otveden u Specijalnu policiju. Ukoro je otetov je-
dan transport od 24. drugova, većina drugova je prvog tran-
sporta sa nemački logor na Drvenom Arstu.

7. I u logor je došao šef Specijalne policije -
Šivanović, bivši policijski pisar, sa komandantom Gestapoa, Dok-
torom Šetali izvećju nam, koji smo stajali sa obe strane, po-
red svojih ležaja, udje drug MARTIĆ, koji je primio paket od
Šetline u komandirovu kancelariju, kada odmah pretrese Šiva-
nović, kada mu naše u cipeli jednu cedulju, radi čega ga je
otetovao. Pošto je Šivanović imao drug MARTIĆA, govori nemački ko-
mandant pošto nešto govoriti. Pisar Šivanović je posle nešto od
drug govora preveo, a naredilo nam je da se odmah da da mi tako

- 2 -

Izjava STEVANA DEDIĆA
 rođenog 1. VI 1905. u
 Miošiću, Drniš, SRH
 učesnika u proboju logora
 Crveni Krst 12. II 42.g.

Obradio Nožica Branko
 spoljni saradnik Narodnog
 muzeja u Nišu i
 Krstić Vlastimir, stenograf
 nedaktilograf

9. I. Išli smo na paranje odela u Higijenski zavod
 gde su stvarima koje smo imali, gde smo dobili sladak čaj i
 kolače.

Uhapšen sam 19. XII 1942. godine, kad sam bio po
 naredjenju druga Šaneta, komesara Rudarske čete. Tukli su me
 pri saslušanju prvo ovde, u Boljevcu, pa onda i u zatvoru Ra-
 ške. Tada su pali borci govoto cele rudarske čete. Jer čemo
 se sada biti taoci i da niko ne pokuša da beži, jer će ga od-
 mah ubiti. I Za Niš sam oteran u drugom transportu 22. XII 1941
 godine, kamionom do Trstenika, a zatim vozom.

U Niš sam stigao uveče, oko 8 časova, odmah smo
 odvedeni u štab KOSTE PEČANCA, odakle smo ubrzo sprovedeni u
 njihov logor kod Čele Kule, koji je bio u jednom baraci bivše
 Podoficirske vojne škole. U logoru sam našao ranije sprovedene
 drugove BRANU ČURČIĆA, DUŠKA TOMOVIĆA, BOGOLJUBA VUČKOVIĆA,
 učitelja ACU NIKOLIĆA, MILOŠA LUČIĆA, BRANKA BEGOVIĆA i druge,
 koji su još bili okovani, jer su ključevi doneti sa nama. Po-
 sle nekoliko dana, koliko se sećam sedam, došao je i treći
 transport (29. XII). Oko 2. II došla je grupa od Gornjeg Mila-
 novca u kojoj je bio SRETEN VUČKOVIĆ, student ^{univerzitet} agronomije, koja
 je uskoro odvedena u Specijalnu policiju. Uskoro je oteran je-
 dan transport od 24. drugova, većinom drugova iz prvog tran-
 sporta za nemački logor na Crvenom Krstu.

7. I u logor je došao šef Specijalne policije -
 Živanović, bivši policijski pisar, sa komandantom Gestapoa. Dok
 su oni šetali između nas, koji smo stajali sa obe strane, po-
 red svojih ležaja, udje drug MARTIĆ, koji je primio paket od
 redbine u komandirovu kancelariju, koza odmah pretrese Živa-
 nović, kada mu nadje u cipeli jednu cedulju, radi čega ga je
 istukao. Pošto je Živanović izudarao MARTIĆA, gordi nemački ko-
 mandant počeo nešto govoriti. Pisar Živanović je posle nešto od
 tog govora preveo, a naročito onaj deo gde kaže da će oni lako

- 2 -

prežaliti šačicu komunističkih bandita, nego da strada ceo srpski narod koji bi mogao lepo da živi pod zaštitom genijalnog vodje Rajha - Hitlera.

9. I. Išli smo na parenje odela u Higijenski zavod i to sa stvarima koje smo imali, gde smo dobili sladak čaj i neke kolače.

12. I Sprovedeni smo u nemački logor pod pratnjom uniformisanih gradskih policajaca kojima je na čelu bio debeli i visoki komandir, koji nam pre polaska reče: da se ne plašimo, jer ćemo od sada biti taoci i da niko ne pokuša da beži, jer će ga odmah ubiti. Ispred nemačkog logora zastanemo dok se visoka kapija od bodljikave žice otvori. Po ulasku u krug logora skinuti su nam okovi. Raniji zatvorenici su izvirivali kroz razbijene prozorčice ili otškrinuta vrata, a i razni znaci, naročito sa sprata od drugarica koje su nam davale te znake. Pošto smo prebrojani odvedeni smo u sobu broj 14. gde sam našao drugove iz prvog transporta: BEGOVIĆA, ĆURČIĆA, TOMAŠEVIĆA, LUČIĆA, NIKOLIĆA i druge.

U sobi nije bilo nikakvog ležaja, pa za nas ni slame. Kad smo ušli, video sam da na spisku, koji je zakucan na zidu ime više drugova, da na njemu ima mesta i za nas. Kad se svetlo ugasilo, složili smo se jedan uz drugog po betonu. Malo kasnije tišinu su prekinuli tupi udarci i česti jauri. Osmatrači sa vrata nekima javiše da tuku čoveka ispred one sobe te na osnovu toga doznadosmo jedan od drugoga da ^{22a} to isto čeka i nas. I zaista, posle 10 časova, otvoriše se vrata, kada smo svi morali da ustanemo i stanemo mimo. Jedan nemački podoficir naredi sobnom starešini BEGOVIĆU da se novi svuku do pola, otokopčaju pantalone i jedan po jedan izlaze. Onako, pri otvorenim vratima videsmo da nemački vojnici donose poduži sto i postaviše na nekoliko koraka ispred naše sobe i korak dva od žice. Ne sećam se ko je prvi izašao, ali sam odmah čuo udarce pendreka i stenjanje toga što je izašao a koga su bili. Kad sam izašao video sam mnogo ljudi, koji su bili nepomičnih tela, sa pantalonama ispod kolena, poredjani jedan pored drugog, kao klade, ležali su.

Koliko su me tukli, ne znam, osvestio sam se kad je jedan od tučenih strahovito viknuo zapomažući.

Posle ponoći su došli oni ranije dovedeni, te su nas uneli. Oni nisu smeli da nas stave na svoja mesta dok je to komandant naredio, već su nas slagali po mokrom betonu, a one, koji su bili još u nesvesti, onako goli, njima su pantalone ostale svučene. U sobi smo ostali desetinu dana. Drugovi su se starali da nam pomognu, ~~xxx~~ bar pri dizanju i lijezanju, jer tako ukočeni i krvave kičme morali smo se sutradan dići i izaći napolje, na zbornu mesto.

U sobu je uskoro došlo nekoliko drugova od Donjeg Milanovca, iz zatvora Specijalne policije, medju kojima je bio SRETEN VUČKOVIĆ, student agronomije.

22. ili 23. prebačeni smo u sobu br. 12, jer su u našu trebalo da dodju jevrejske porodice.

Kad smo došli u sobu br. 12. BRANKO BEGOVIĆ je postavljen za sobnog starešinu. Onda je izvršena kolektivizacija po manjim kolektivima, pošto je u sobi bilo ljudi koji su bili u nekoj vezi sa nemačkom stražom i komandom i koje smo smatrali kriminalcima, kao - ACA TOMIĆ, zv. kockar iz Kruševca, koji je do tada bio sobni starešina.

1. II. došao je iz Raške i četvrti transport, sastavljen od četnika i partizana. Njih 10-12. Četnici su bili pod vođstvom VULA VUKADINOVIĆA, fotografa iz Kraljeva, Medju njima je bio i njegov sin RADE, zatim jedan mali dečko - MIHAILO SIMIĆ, sin učitelja MILOŠA SIMIĆA iz Kruševca, zatim jedan ~~krupan~~ krupan čovek DRAŽA RISTIĆ, krojač iz Beograda, a medju partizanima bili su: VITOMIR MEDAREVIĆ, STAMENKO MARTIĆ, DUŠAN USULOVIC, DRAŽA JASNIĆ i drugi. Oni su tučeni isto veče. U sobu su često dolazili komandant logora i njegov pomoćnik, pijani sa otkačenim revolverom, sa odšraavljenom bombom i opet sa jednim ili dva stražara, sa mašinkama na gotovs.

Jednom prilikom, kad su dolazili, tukli su neke što su mrdnuli kad je komandovano mirno, ali se ne sećam koji su to bili. U sobi je ~~tada~~ tada bilo oko 150 ljudi. Još po dolasku, dru-

govori iz grupe DUŠKA TOMOVIĆA, BRANKA BEGOVIĆA, BRANE ČURČIĆA, počeli su zvati rukovodioca kolektiva i diskutovati o planu za bekstvo iz logora. Po planu je trebalo da BEGOVIĆ BRANKO, koji je na čelu stroja, vikne "Sad", onda kada bi se posle prebrojavanja dao znak da se ide u sobu. Tada je trebalo svaka grupa da poleti u pravcu dobijenog zadatka, da se sva straža pohvata i povede u šupu, da se sva vrata otvore i sve oružje i municija ponese. Po tom planu provala je zakazana za 10. I 1942. g. Nemci su nešto osetili, straža je pojačana.

12. janu 9. I 1942. godine izvedeni smo napolje gde smo se morali svući potpuno goli da bi se odele parilo i da bi sačekali na red da se okupamo u kupatilu, gde je bio jedan ili dva tuša, u kome često nije bilo pa ni hladne vode. Izneli smo slamu, i zapalili, ali onako mokra, a i na snegu, nije mogla da gori, te smo onako goli trčali po njoj iako je iz nje izbijao gust dim.

Oko 10 časova naiđoše neki nemački stari oficiri koji su nas sa čudjenjem posmatrali. Odmah iza njih došao je sankama komandant gestapoa, zbog čega je komandant logora naredio da stanemo u stroj, na zbornom mestu, bez obzira što smo gotovo svi bili goli. Kroz prozorčice sa sprata neke drugarice su nam davale neke znake, pokazujući kapiju. Komandant logora prozvao nas je onako gole, oko 75. Na čelu je, koliko se sećam bio DUŠKO TOMOVIĆ. Na kraju je rečeno da se tako stalno postrojavamo. Kada je prozvao DOLINARA RUDIJA, preko tumača ga pita odakle je on, zatim reče da on treba da ide kući za Sloveniju, ali naljuti kad mu mali reče: "Ja neću da se odvojim od drugova" te ga ovaj opsova i naredi da stane sa prozvanim.

10. II u ubičajeno vreme na zboru nije dat znak za napad pošto nam je objašnjeno da se čeka veza. Slično se desilo i 11. II 1942. godine.

12. II 1942. g. Oko 10 časova dozet je hleb. Mladi Jevrejin, spuštajući hleb nešto je saopštio BRANKU BEGOVIĆU, radi čega ga stražar udari nogom u ledja i izgura na vrata.

Ubrzo, preko rukovodioca kolektiva doznadosmo da su rake iskopane i da se ide noćas u 4 časa. Rukovodiocima je saopšteno da se večeras pristupa planu, bez obzira na vezu. U

- 5 -

U određeno vreme predviđeno za šetnju, nas ne puštaju, što učini da mnogi izgubiše nadu.

Negde oko (7) 19 časova začu se kloparanje katanca. Zbog toga nastala pritaženo veselje. Napolje su izašli svi, pa i teški bolesnik BRANIŠA JOKOVIĆ i starac Mjaden. Pri šetnji smo se gurkali, rukovali, očima davali znake da se hrabro ide. Ali, na nekoliko minuta pred polazak na zbornu mesto, mnogi primetiše kako ACA kockar ide sa jednim nemačkim stražarom. Ovo je izazvalo zaprepašćenje kod svih, usled čega se na strani sobe 12. začu glas BRANKA BEGOVIĆA: "Izdati smo, drugovi, napred" i odmah je skočio na dva stražara. Uz pomoć ostalih drugova, stražari su savladani. U tom momentu nalazio sam se na sredini šetališta. Ljudi su već bili na žici, vatra je od klozeta otvorena. Spazih GARETU I MARKOVIĆ JOVANA da liježu, te im viknuh "ne lezite nego na žice". Pre toga spazih da neki iz žice - svukoše neke koji su hteli da preskoče. Skočim na sredinu žice, komandant je već dejstvovao sa međuspratnog prozora.

Pošto sam preskočio žicu, pošao sam u pravcu Gradskog polja kojim su mnogi begunci po planu u razmaknutom poretku povlačili u pravcu obližnjeg brda Vinik. Kad sam bio na gradskom polju, Bugari iz konjušnice, konjičkih kasami, otvoriše vatru.

Na ograncima brda naišao sam na LUKU RADOVANOVIĆA, STAMENKA MARTIĆA, a uskoro nas je sustigao i DRŽKA JASNIĆ kao i drugi. Tako nas je sustiglo lo-12, a onda odemo u Kamenicu, gde nas mesni partizani lepo prime i dadnu vezu te se prebacimo na Kopaonik.

Dedić Stevan, s.r.
rudar
Baljevac